

Työväenyhteisö kansatieteellisen tutkimuksen kohteena

Kansatieteen tutkimuskohteena on ihminen yhteisön jäsenenä ja yhteisön piirissä esiintyvä perinteellinen kulttuuri.¹ Se yhteisö, josta kansatiede oman tutkimushistoriansa alussa oli kiinnostunut, oli maalaisyhteisö, ja ”kansaa” olivat maaseudun asukkaat. Vasta 1960-luvulle tultaessa alkoi kansatieteilijöiden kiinnostus Suomessa suuntautua myös kaupunki- ja työväenyhteisöihin. Uudet ideat tulivat Ruotsista professori Ilmar Talven mukana ja hän alkoi toteuttaa niitä johdonmukaisesti Turun yliopistoon perustetun kansatieteen laitoksen tutkimusprojekteissa.

Tutkimuksen painopisteen siirtyminen maaseudulta kaupunkiin ja teollisuustajamiin oli luonnollista, sillä maalta-muutto oli ollut voimakasta jo lähes sadan vuoden ajan. Tänä aikana oli syntynyt kokonaan uudenlaisia yhdyskuntia, joille ei ollut esikuvia vanhalla maaseudulla eikä vanhoissa kaupungeissa.

Turussa aloitettiin teollisuustyöväestön kansankulttuurin keruu v. 1959, jolloin tehtiin sahatyöläisiä koskeva kysely. Opiskelijoiden suorittamat kenttätutkimukset, haastattelut, aloitettiin v. 1962, ja niitä on siitä lähtien tehty lukuisilla tehdaspaikkakunnilla. Teollisuudenaloista ovat tutkimuskohteena olleet mm. lasi-, puu-, paperi-, rauta-, konepaja- ja tekstiiliteollisuus.² Koska työväestön kansankulttuurin keruu Suomessa aloitettiin verrattain myöhään, oli keruu luonteeltaan yleiskeruuta, ts. pyrittiin keräämään tietoa varsin laajasti eri elämänalueilta. Haastattelujen pohjana käytettiin prof. Talven laatimaa haastattelurunkoa, jossa pääkohtina olivat: I Työ, työväki ja työolot; II Asuminen, asunnot sekä sisustus; III Koti- ja ruokatalous;

IV Vaatetus; V Sairaus, sairaspap, lääkitä ja sosiaaliturva; VI Perhe ja suku; VII Tavat: juhla- ja merkkipäivät; VIII Vapaa-ajan vietto, harrastukset; IX Paikkakunta ja ympäristö; X Organisaatiot. Kerätyn aineiston pohjalta on valmistunut eri teollisuusyhdyskuntia koskevia tutkimuksia, joissa keskeisinä tutkimuskohteina ovat olleet työ ja työolot tietyssä tehtaassa ja toisaalta tehtaalaisten elämä tehtaan ulkopuolella. Mutta aineisto antaisi mahdollisuuden varsin laajaankin teollisuusyhdyskuntia koskevaan vertailuun. Vastaavia teollisuusyhdyskuntia koskevia tutkimuksia on 1980-luvun alusta alkaen tehty Museoviraston Työväenkuulttuurin tutkimusryhmän toimesta.

Toinen keskeinen tutkimussuunta, jossa työväestöä on tutkittu, on kaupunkitutkimus, jossa työväestöä on käsitelty joko osana koko kaupunkia tai tutkimuskohteeksi on valittu jokin työväestön asuinalue. Näissä tapauksissa on tutkimus tavallisesti painottunut työväestön elämänolojen selvittämiseen, sillä asukkaiden työpaikat ovat olleet niin monet, että työolojen selvittäminen ei ole ollut mielekäästä.

Kotka kansatieteellisen tutkimuksen kohteena

Kotka-tutkimus aloitettiin v. 1981 Kymenlaakson maakuntamuseon ja Turun yliopiston kansatieteen oppiaineen yhteistyönä. Kenttätutkimuksen kohteeksi otettiin aluksi rakennuskannaltaan vanhoja alueita, mm. aikoinaan kaupungin ulkopuolelle syntyneitä esikaupunkialueita, ja myöhemmin on tutkimuskohteena ollut kaupungin pienasuntoalueita, mm. Puistolta (ent. Katariina) ja Metsola.

Kenttätöissä on kerätty erilaisten täytettävien kyselylomakkeiden avulla tietoja tämän päivän elämästä ja samalla myös aikaisemmista oloista. Aihepiireinä ovat olleet: rakennukset ja pihat, asuminen ja sisustus, kotitalous, ihmiselämän merkkipäivät ja vuotuisjuhlat, sukulaisuus- ja ystävyysuhteet, harrastus- ja yhdistystoiminta. Lisäksi on tehty vapaamuotoisia työurahaastatteluja ja kerätty nk. muistelmalomakkeen avulla tietoja haastateltavien lapsuudenkodista tai ensimmäisestä omasta kodista. Tavoitteena on hahmotella, millaista on

ja on ollut ihmisten elämä ja sen puitteet Kotkan satama- ja teollisuuskaupungissa sen yli satavuotisen olemassaolon aikana.

On selvää, että haastattelujen avulla voidaan selvittää vain osa asioista. Merkittävä osa taustaselvityksistä perustuu arkistomateriaaliin ja lisäksi lähteinä voidaan käyttää paikkakunnalla ilmestyneitä ja paikkakunnan asioista kertovia sanomalehtiä. Mielenkiintoisen näkökulman Kotkaan ja kotkalaisiin antaa kaunokirjallisuus, Toivo Pekkasen ja Väinö Riikkilän teokset.

Ensimmäisenä laajempina osatutkimuksena Kotkasta valmistui v. 1985 allekirjoittaneen Tiutisen saaren asutusta v. 1900—1943 käsittelevä lisensiaatintutkimus³ ja sittemmin on valmistunut Johanna Viitaharjun Popinniemen rakennuksia käsittelevä pro gradu. Tekeillä on Jukka Sipilän pro gradu ihmiselämän merkkipäivien vietosta Kotkassa ja allekirjoittaneen väitöskirja aineellisesta kulttuurista Kotkassa ennen toista maailmansotaa. Välillisesti tähän Kotka-tutkimukseen liittyy Kotkan Sosialidemokraattisen Työväenyhdistyksen satavuotishistoria, joka tullaan tekemään kansatieteellisestä näkökulmasta.

Tiutinen

Tiutinen on Kotkan itäpuolella oleva saari, joka asutettiin vuosisadan vaihteessa. Sinne rakensi viereisellä Hallan saarella toiminut Hallan saha muutamia työväenasuintaloja ja samaan aikaan alkoivat työläiset vuokrata itse sieltä tontteja ja rakentaa sinne mökkejään. Saari asutettiin melko nopeasti v. 1900—1915. Sinne tuli myös teollisuutta, sillä Kotkassa perustettu Gutzeitin laatikkotehdas päätettiin sijoittaa sinne. Näin Tiutinen oikeastaan on myös teollisuusyhdistyskunta. Laatikkotehdas vaikutti olennaisesti saaren asutuksen tihentymiseen.

Tiutinen on ollut jo aikaisemmin kansatieteellisen tutkimuksen kohteena, sillä Tiutisen Työväenyhdistyksen toimintaa ja vaikutusta on Elinä Väättäinen käsitellyt pro gradussaan *Työväenkulttuuri osakulttuurina — teollisuustyöväestön yhdistys-*

ja yhteistoiminnasta sekä vuorovaikutustilanteista Kymin Tiutisessa vuoteen 1943 asti (1978).

Tiutista ja tiutislaisia on tutkittu ajanjakson v. 1900—1943 puitteissa. Alkuvuosi määräytyy Tiutisen asuttamisen mukaan eikä se ole aivan tarkka. Päätepisteenä on vuosi 1943, jolloin 1/3 saaren rakennuksista tuhoutui pommituksessa ja sitä seuranneessa tulipalossa. Tutkimuskohteina ovat lähemmin olleet saaren asuttaminen, asukkaat, ts. väestön ikä-, perhe- ja ammattirakenne sekä muuttoalue, asukkaiden toimeentulo, rakennukset ja asuminen (sisustus).

Tiutisen asuttaminen jakaantui kahteen vaiheeseen, mäkitupavaihe ja palstatilavaihe. Mäkitupavaiheessa Tiutiseen rakentajat vuokrasivat tontteja kymiläisiltä tilallisilta. Sopimukset tehtiin usein vain suullisesti, mutta muutamia kirjallisia sopimuksia on säilynyt, vanhin vuodelta 1902. Palstatilavaihe alkoi Tiutisessa v. 1908, jolloin kymmenen Hallan työmiestä osti yhdessä Tiutisesta maapalstan, jonka he heti jakoivat keskenään.

Tiutisen rakentajat olivat ”tavallisia työmiehiä”, joille yhtiöiden vuokraamat hellahuoneet alkoivat perheen kasvaessa käydä ahtaiksi. Muutamilla olivat poliittiset erimielisyydet syynä oman talon rakentamiseen. Lisäksi oman talon rakentamiseen innosti ”vapaus”, jonka oman mökin omistaminen toi tullessaan. Unohtaa ei myöskään tule sitä mahdollisuutta puutarhanhoitoon ja kotieläintenpitoon, jonka oma tontti tarjosi, ja vuokratuloihinkin oli mahdollisuus.

Tiutiseen muuttajien tie kulki usein Kotkan tai Hallan kautta ja suuri osa perheiden vanhemmista oli syntynyt Kotkan lähialueella eteläisessä Kymenlaaksossa. Toinen tärkeä lähtöalue oli Etelä-Savo ja Itä-Häme. Rakentajat olivat nuorta perheellistä väkeä ja sen seurauksena piti saarelle perustaa koulu v. 1912 ja sitä ennen oli mm. seurakunnan kiertokoulupiiri- jaossa Tiutinen erotettu omaksi piirikseen. Vuoteen 1943 asti muodosti nuori työkäinen väestö suurimman ikäryhmän tiutislaisissa, mutta pienten lasten suhteellinen osuus väheni koko ajan, sillä perhesuunnittelu ehti Tiutiseenkin.

Tiutislaisten toimeentulon perustana oli palkkatulo, joka hankittiin Tiutisen laatikkotehtaalla, Hallan sahalla tai Kotkasta Enso-Gutzeitilta tai satamatöistä. Talvityöttömyys oli tosia-

sia, johon tuli varautua; yhteiskunnan apuun ei haluttu ensihädässä turvautua. Kesäansioilla ostettiin jauhot ym. talvea varten. Kaikki, joilla suinkin oli mahdollisuus, kasvattivat sian tai kaksi, merestä sai aina kalaa jne. Vasta sitten, kun kausityötömyys alkoi 1930-luvulla vähentyä, saattoivat puutarhanhoito, marjastus ja kalastus muuttua välttämättömistä elinehdoista harrastuksiksi. Talonomistajat saivat lisätuloa vuokralaisten pidosta ja erityisen tärkeä tulolähde se oli tiutislaisille naisleskille, joita oli saarella vuoden 1918 sodan jälkeen paljon.

Tiutislaisten rakennukset ovat mielenkiintoisia siksi, että tällaisella kaupungin ulkopuolelle rakennetulla esikaupunkialueella eivät rakentamista säädelleet mitkään määräykset; kukin sai rakentaa miten parhaiten taisi. Rakentamisessa ja rakennuksissa näkyvät siksi toisaalta tarkoituksenmukaiset ratkaisut ja toisaalta maaseudulta ja kaupungista saadut mallit. Talonrakennuksessa voidaan erottaa kaksi vaihetta: ”katto pään päälle” ja viimeistelyvaihe. Näiden välillä saattoi kulua vuosia, joiden aikana taloa laajennettiin tarpeiden ja mahdollisuuksien mukaan. Rakennusmateriaalit valittiin sen mukaan, mitä oli edullisesti tarjolla: joku osti vanhoja hirsiä, joku sai puut kotitalon metsästä, joku muurasi talon lankun- ja parrunpätkestä ja käytti laastina savi-sammalseosta. Uusi täytteellinen lautarakenne otettiin nopeasti käyttöön 1910-luvulla, sillä laatikkotehtaalta sai täytteeksi sopivaa kuivaa sahanpurua.

Talojen pohjakaavat ovat lähteneet tarkoituksenmukaisuudesta. Perinteellisiä maaseudun talonpoikaisrakennuksissa esiintyviä pohjakaavoja ei Tiutisessa käytetty. Yleisin pohjakaava Tiutisen ensimmäisissä taloissa on ollut nk. *parihuone-talo*, jossa keittiö ja kamari ovat rinnakkain ja talon ulkopuolella on eteinen. Ilmeisesti samanlaisia rakennuksia ovat rakentaneet myös maaseudun mäkitupalaiset, mutta tämän rakennustyyppin levintää ei maassamme tunneta. Tällaisia taloja on sitten myöhemmin laajennettu ensin pituus- ja sitten leveys-suuntaan ja lopulta korkeussuuntaankin — saattoipa alkupe räininen mökki ”hävitä” kokonaan, kun 1920- ja 1930-luvulla matala satulakattoinen mökki laajennettiin leveäksi mansardikattoiseksi taloksi.

Viimeistelyvaiheessa, johon monissa taloissa päästiin vasta vuosia ”katto pään päälle” -vaiheen jälkeen, kuvastuivat rakentajien ihanteet. Talojen haluttiin muistuttavan kaupunkitaloja, niihin rakennettiin koristeellisia lasikuisteja — vaatimattomia esikuviinsa verrattuna — ja ulkomaalaus oli vaalea, sillä haluttiin erottua yhtiöiden punaisista työväenrakennuksista.

Millaisia olivat tiutislaisten kodit, lähin asuinympäristö? Asumiseen kuuluu sisustuksen lisäksi monia seikkoja: asunnon koko (huoneluku), asukkaiden lukumäärä ja se, ovatko he samaa perhettä vai onko perheen luona asumassa asukkeja samassa huoneessa tai onko osa asunnosta vuokrattu alivuokralaisille.

Aivan samoin kuin taloa viimeistellessään ja lasikuistia rakentaessaan paljasti rakentaja ihanteitaan, kertoo asukas itsestään sisustaessaan kotiaan. Ihanteista ja arvomaailmasta kertovat käyttöesineiden koristeet tai koristelemattomuus, koriste-esineet ja niiden puuttuminen.

Kaiken taustalla vaikuttavat taloudelliset mahdollisuudet, mutta säästämällä ja omilla taidoilla on saavutettu tavoitteita ja tyyli, jota on pidetty ”omana”. Voidaan puhua ”säädynmukaisesta sisustuksesta”.

Tiutislaisten asuinoloista ja asunnoista on käytettävissä yksityiskohtaiset selvitykset vuosilta 1919 ja 1930. Ne molemmat kertovat siitä, että talonomistajat asuivat useimmiten kahden huoneen asunnoissa ja vuokralaiset hellahuoneissa. Asumistiheys oli korkea, esim. v. 1919 se oli hellahuoneissa 3,4 henkilöä huonetta kohden ja v. 1930 2,8 henkilöä huonetta kohden. Kahden huoneen asunnoissa eli parihuoneissa vastaavat luvut olivat v. 1919 2,3 henkilöä huonetta kohden ja v. 1930 2,0 henkilöä huonetta kohden. Asuminen oli Tiutisessa kuitenkin jonkin verran väljempää kuin Kotkassa.

Tarkemmin sisustuksen tutkimuksessa on lähteinä käytetty perunkirjoja, haastatteluja ja sotavahinkokorvausanomuksia, joissa tiutislaiset luettelivat v. 1943 pommituksessa tuhoutuneen omaisuutensa.

Perunkirjojen avulla saatu kuva tiutislaisesta kodista ennen v. 1920 kertoo yksinkertaisesta sisustuksesta, jossa oli välttämättömät perushuonekalut ruonlaittoa, syömistä ja nukkumis-

ta varten, mutta näiden lisäksi oli huonekaluja ja tekstiilejä, joiden avulla luotiin kotiin viihtyisyyttä: keinutuoli, johon perheenisä saattoi istahtaa raskaan työpäivän jälkeen; piironki, jonka päälle asetettiin liina ja koristeita; lattialla raidalliset matot ja ikkunoissa verhot tai salusiinit, pyyheliinat piilotettiin kirjotun peitteen alle.

Haastatteluissa ja sotavahinkokorvausanomuksissa tulivat esiin erilaiset tiutislaiset kodit, joita voitiin erottaa viisi päätyyppiä. Työläisten kodeissa voitiin erottaa kaksi pääryhmää, joiden taustalla oli nähtävissä työväestössä tapahtunut muutos, nk. uuden ammattityöväestön synty, joka johtui työtehtävien erilaistumisesta. Vanhojen työläisten kodinsisustuksen ihanteet löytyvät 1800-luvun porvariskodin sisustuksesta ja näkyvät esim. kirjontatöiden mallienvälinnassa; pitsejä ja kukkakirjontaa, valko-ompelua — vaaleat liinat kesällä, tummat talvella. Nuoret sen sijaan löysivät ihanteensa uusista tyyleistä ja kuvalehdistä, joissa esiteltiin myös sisustusehdotuksia.

Tiutisen tutkimus on esimerkki siitä, miten kansatieteilijä voi yksityiskohtaisesti erilaisten lähteiden avulla etsiä ihmisen elämän puitteet. Tiutisessa selvitettiin vain muutamia elämän osa-alueita, mutta aivan vastaavalla tavalla voitaisiin tutkia tapakulttuuria, ruokataloutta tai vapaa-ajan viettoa.

Edellä ilmeni myös se, että työväenyhteisö muuttuu koko ajan, työväestö muuttuu ja työ muuttuu. Usein on kansatieteellisessä työväentutkimuksessa työ ollut keskeinen tutkimuskohde, koska on haluttu esitellä muuttuvia työprosesseja ja sitä, miten ”ennen” tehtiin — miten tehdas ennen uudistuksia toimi, millaiset työtehtävät ihmisillä silloin olivat. Työ tehtaissa on muuttunut: ihmisen rooli koneen vieressä on muuttunut käyttäjästä valvojaksi. Tästä huolimatta tulisi kansatieteilijän edelleen nähdä tuo ihmisen työympäristö ja elämä työssä.⁴ Aikaisempaa paremmin tulisi paneutua ihmisen elämään työpaikan ulkopuolella ja siellä tapahtuviin muutoksiin ja niiden syihin. Tässä tulee selvästi esiin se, että kansatieteellisessä tutkimuksessa emme niinkään etsi ”perinnettä” vaan ihmisen elämää sen eri muodoissa ja siinä tapahtuvia muutoksia. Muutoksesta on tullut sääntö, muuttuminen on teolliselle ajalle tyypillistä.

VIITTEET

- 1 *Talve, Ilmar*, Kaupunkikansatieteestä ja sen tehtävästä, teoksessa *Kaupunkikulttuuri ja sen tutkimus*, toim. *P. Tommila*, Turku 1972, s. 104.
- 2 *Talve, Ilmar*, Turun yliopiston kansatieteen laitos 1958—1983, *Scripta Ethnologica* 34, Turku 1984, s. 36—42.
- 3 *Honka-Hallila, Helena*, Tiutinen — Kotkan esikaupunki 1900—1943. Kansatieteellinen tutkimus esikaupunkiyhdyskunnan muodostumisesta, sen asukkaista, heidän toimeentulostaan ja elämänmiljööstään, Turun yliopiston kansatieteen laitos 1985.
- 4 *Vrt. Yliaho, Timo*, Muuttuva työ, Työväenkulttuuriprojektin julkaisu 5, Helsinki 1986, s. 96—104.